

ZENE ÉS VALÓSÁG

A művészet a valóság sajátos tükrözése. Ezt a szentenciát a marxizmus alapelvein nyugvó esztétika tükreben vizsgálva teljesen elfogadhatónak tartjuk, azzal a nyomatékkal, hogy a »tükrözés« szó semmiképpen sem cserélhető fel a »tükröződés« szóval, mivel a műalkotások, csakúgy mint alkotóik, nem passzív közvetítők, hanem nagyon is aktív, dinamikus közegek objektív társadalmi-természeti valóság és a műélvező szubjektum között.

Képzőművészeti, építészeti, irodalmi alkotásokon keresztül viszonylag problémamentesen tudunk is asszociálni a valóságra, annak prezentálásainak tekinthetjük ezeket, de zenei alkotás mögött aligha felfedezni konkrét dolgokat, eseményeket, hiszen kizárólag akusztikai jelenségek sora pereg le előttünk, mely úgy tűnik, minden jelentéstől, tartalomtól függetlenül és — hangsúlyozandó — időben zajlik le képszerűen összefüggő, szimultán érzékelhető egészet nem alkotva, tehát legfeljebb lelki mozzanatokon keresztül hangulatokat ébreszthet bennünk.

Hogy a zene is éppen úgy valóságtükröző tudatforma, mint bármely más művészeti ág, annak bizonyítására az emberiség őstörténetéhez kell visszatérni. A művészet egyidős a termelő, alkotó emberrel, vagyis abban a történelmi pillanatban született, amikor a létszükségleti javak megteremtéséért munkaeszközt készített, illetve megszervezte a munkát. A munkatevékenység hangjelenségei, mozdulatai, valamint ősi hiedelmek földöntúli lényekben és az örök fantáziakészség csakhamar feltételezte a mágikus szertartások létrejöttét, melyek nem egyebek, mint a produktív munka reprodukciói, szinkrétikus, vagyis ösztönművészeti formák egyidejű manifesztumai keretében. A táplálékszerzést kísérő akusztikus és muszkuláris jelenségek elszakadni, elválni kezdtek a produktív munkatevékenységtől, önálló létezési módot vettek fel. A munkazörejek primitív stilizációja »zene« lett, a mozgásmechanizmus stilizálása a táncban nyilvánul meg. Persze a felfordított csónak adta »zenei« hangok nagyon is egyértelmű jelek voltak (ellenség közeledtét, mennydörgést jelenthettek), később dobokká finomulva konvencionális jelrendszerek hordozóivá váltak (egy-egy ritmusképlet meghatározott hírt, üzenetet tartalmazott).

De a munkaszervezés érdekében leadott hó-rukk vagy ej-uh-nyem kiáltások hanglajtsáinak is konkrét jelentéstartalma volt, mindegyik szótag mást jelentett, de annak értelme minden törzstag előtt világos.

Később a primitív ember, »felfedezve« a zene varázserejét, az időközben spontán kialakult hangrendszeren belül egyszerű dallamokat kezdett énekelni istenéhez az eredményesebb vadászat reményében. Hanganyag-struktúra jött létre és mint minden szerkezetben, itt is amolyan hierarchikus elrendezési elv lett uralkodóvá. Hangsor keletkezett, melynek alaphangja és mellékhangjai voltak. Érthető, hogy az eleinte öt hangból álló ún. pentaton skála hangjai jelentéstartalmak, funkciók hordozóivá váltak és az alaphangra ereszkedő, megnyugvó dallam asszociatív olyan belső kellemes közérzetet váltott ki a hallgatóban, mint valamilyen létfontosságú társadalmi vagy természeti jelenség létének tudomásulvétele. Nem csoda tehát, hogy a régi kínaiak számára az alaphang a Napot (természeti jelenség), illetve császárt (társadalmi jelenség) jelentette.

Ez a kor azonban már a hangforrástól, annak anyagától, módjától meglehetősen elvonatkoztatott hanganyagot mozgat, rendszerez, vagyis valóságos zenéről beszélhetünk és csak a konvenciók ismerete vagy tisztelete készítheti a szubjektumot arra, hogy ugyanazt a tartalmat érezze, értse ki a műből, mint amit a társadalom többi tagja. Fontos tehát megjegyezni, hogy a primitív munkamegosztás, a különböző életfeltételek, többszintű társadalmi érintkezések sokoldalú emberi viszonyokat hoztak létre, melyek az emberi érzésvilág bölcsőivé lettek (felismerve, hogy a természet elsajátítása, megismerése társadalmi kapcsolatokon keresztül lehetséges). Szükségzerűvé vált tehát a világ hangzó megnyilvánulásait elvonatkoztatni a hangok forrásaitól és egy általános, nem konkrét jelentésű egész valóságot megjelenítő hangrendszert alakítani ki. Zenei gondolkodás, zenei nyelv jött létre, mely egy sajátos reláción a valóság viszonylatainak hű prezentánsa lett.

Ezek után, beszélve a zene tartalmáról, még egy mozzanatról kell szólnunk, ami ezt a művészetet misztikusabbá teszi a többinél, és ami miatt a tartalom keresztül reobjektívált valóság oly nehezen konkretizálható, identifikálható.

Ehhez ugyancsak az antik világhoz, az emberiség egészséges gyermekkorához kell segítségért fordulnunk. Az ókori görög kultúra musiké gyűjtőnév alá vette azt a szellemi gazdagságot, mely a kilenc múza birtokát képviselte. Azaz a művészetek összességét tartalmazta ez a fogalom. Nos, nem kell túl bölcsnek lenni ahhoz, hogy az artistikumok önállósodása folyamán miért épp ez a megfoghatatlan anyagú, önmagában is túl absztrakt művészet örökölte a munzsika elnevezést.

Az ember ősidőktől fogva ösztönösen elégitett ki egyfajta spontán jelentkező esztétikai igényt, tehát eszközeit nemcsak a hasznosság, célszerűség követelményei alapján készítette, hanem ki is díszítette, cifrázta őket. Először talán csak szimmetrikusra igyekezett formálni, majd díszítőelemeket sorakoztatott fel meghatározott rendben, ritmusban. Összhangba hozta az elemeket, szint adott nekik stb. (Engem régóta foglalkoztat az emberi érzések ambivalenciája, hogy gyilkos célt szolgáló eszközeit is igyekeztek ily nemes tulajdonságot prezentáló vonásokkal is ellátni.) Sommázza tehát: egy-egy emberi produktum anynyiban lesz művészi (legalább is formai alapelvek tekintetében), amennyiben megnyilatkozása formát, ritmust, összhangot, szint visel magán

azon túl, hogy konkrét dologi jellege van. A zene viszont eme tulajdonságok összessége, tehát milyenségek »mi«-vé tömörülő egyvelege. (Mit sem változtat ezen az elven az a tény, hogy a hang vagy akár a zöreij bizonyos aspektusból szemlélve önmagában ugyanolyan konkrét fenomén lehet, mint a márvány vagy egy katedrális alkotóeleme, mert egyrészt rendeltetése, viszonya az emberhez más természetű, másrészt a két dolog percepciója két ellentétes síkon történik.) Ezért tehát a zeneművészet kevesebb is, több is mint a festészet vagy akár a költészet. Kevesebb, mert nem tudjuk konkretizálni a zenei történést, több, mert érzéseink maximálisan felülkerelkedve a ráción mély katarzist válthatnak ki.

A tükrözés momentuma tehát fentebb említett hangzó struktúrák viszonylataiban követendő. A világ rendjét a hangok rendje jelenti. Az igazi műérték tehát minden korban adekvát módon prezentálta az adott társadalmi világot.

A középkor egyházi zenéje sajátos hangulatával, melizmáival félreérthetetlenül idézi a kor ájtatos istentiszteletét. A trubadúrzene népies-világi jellege még akkor is kirívó, ha egy korabeli motettával hasonlítjuk össze. És ki ne hallaná ki Bach orgonafantáziáiból, a barokk körkörös rózsablak cícomás díszeit asszociálva, a kor pompát szerető embereinek magatartását, ruhaviseletét, sőt mozgáskultúráját is?

Végezetül tehát megállapíthatjuk: a zeneművészet is éppen úgy informál, közöl, részt vesz a megismerésben, mint bármely más művészet, és hogy mennyire tükrözi a valóságot, álljon itt két idézet. Egyik Platóntól, a másik egy kínai filozófustól:

»Amennyiben egy államnak jó a zenéje, jobb lesz az állam is.«

»Ha szeretnéd megtudni, hogyan kormányoznak egy államot, hallgass meg a zenéjét.«

